

PARÁSZKA MÁRIA SZONJA

Dr. BRASSAI SÁMUEL: AZ IGAZI POSITIV PHILOSOPHIA

Brassai Sámuel (1800-1897) az utolsó erdélyi polihisztorként tartják számon a világban azok, akik ismerik, elismerik munkásságát, nagyságát. A jogtudományon kívül majd' minden tudományágban jeleskedett: kitűnő nyelvész, természettudós, filozófus, kritikus, matematikus, zenész, középiskolai tanár és igazgató, tankönyvíró, egyetemi tanár (rektor és dékán), és nem utolsósorban a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja volt (1837-től levelező tagja, 1865-ben rendes tagja lett az akadémiának). A kolozsvári egyetemen 1874-ben doktori címet kapott, de ezt a címet soha nem használta. Hosszú élete során eljegyezte magát a tudományokkal; lelkesen harcolt a magyar nyelvű oktatásért (a latinnal szemben) - eredményesen -, a magyar nép oktatás általi felemelkedéséért.

Brassai szerint minden tudományok vezetője a filozófia. Fitz József írja róla: „Brassai olyanfajta polihisztor, mint Aristoteles vagy Leibnitz: nagy tudását összefoglalta és vezette a filozófia. Brassai kritizált, vagyis: visszament a tudás forrásához, a végokokhoz.” (Fitz József: Brassai Sámuel, 31. old. Bp. 1911.)

Értekezésében Brassai Comte pozitívizmusából indul ki, de lényegesen bírálva azt.

Brassai Sámuel: Az igazi positiv philosophia című művében a filozófiát deduktív tudománynak tartja: szerinte a filozófiának alapelvűből, vezérelvűből (principium) kell kiindulnia, s ezt a követelményt minden bölcséleti rendszer szerzője igyekezett teljesíteni, tehát kimondható, hogy „az embernek egyetlen bizonyos, csalhatatlanul igaz tudomása az, hogy van, vagyis létezik” (7.old.)

Felsorolja az *öntudat* tulajdonságairól való tapasztalatait, amelyek a következők:

- közvetlenség (Unmittelbarkeit), mely azt jelenti, hogy az én meglétét széles értelemben mondva minden közbenjáró eszköz nélkül érzi az ember,
- önállóság (Selbstständigkeit),
- azonosság (identitas),
- állandóság (permanencia),
- nem-én (a német filozófia szerint: Gefühl): az én és nem-én kölcsönösen hatnak egymásra,
- érzelmeink, indulataink vannak, melyek meggyőznek testünk létezéséről: érzékleteink, melyekkel „küldölgök” létezését következtetjük,
- az öntudat cselekedtet és cselekszik; az én parancsol a nem-énnek, hogy gondolatait valósítsa meg, tehát cselekedjék. Ezt nevezi Brassai igazi pozitív filozófiája *akaratnak*,

- érzékletek és képzetek rendezése, miszerint a gondolkodó öntudat két irányban működik: értelem és ratio,
- rugalmasság.

Brassai szerint az *akarat* - melyet fontos erkölcsi elvként alaposan kifejt - „erő, a lélek ereje: de a vágy, az indulat, a szenvedély is erők, a test erejei.” (17. old.) Az akarat egy feudális autocrata, mely nincs egyedül, s van tanácsadója: a ratio és a gondolkodás. Az előbbiek alapján az akarat a testi erők működését néha magukra hagyja, máskor segít, vagy küzd ellenük; s ennek a küzdelemnek az eredménye adja meg az erkölcsi elvet. Ha a küzdelemben az akarat győz, az ítélet: erény; de ha kudarcot vall, az eredmény: véték. Fontos azonban, hogy az akarat önkéntes legyen, mert ha az ember kényszerűen cselekszik, akkor az akaratot „úrból szolgává alázza.”

Brassai hangsúlyozza, hogy csak véleményét fejt ki - melyet el lehet fogadni, de el is lehet vetni, hiszen fogalomalkotó tehetsége minden embernek van, s a fogalomalkotás ítélet, az ítéletet beszéd által közöljük egymással -, miszerint akarat - akaratot nem tekint ellenségnek, s ha az akarat mindig győzne, hiányozna a küzdelem., ... ha az akaratnak sikerülne tehetetlenné tenni a vágyakat és indulatokat, az igaz, hogy a véték megszűnnék, de meg az erény is és erkölcsi halál következne be.” (28. old.) Isten azonban az akarat mellé tanácsadónak rendelte az értelmet és okosságot, segítségül melléjük rendelt három támaszt is, melyek:

- a nevelés,
- az állam,
- a vallás.

Az erős akaratnak nincs szüksége motívumra, de a kevésbé erősnek azonban - ha erős vágyak állnak szemben vele - motívumot kell szolgáltatnia, melyek a kötelességet hirdetik, s ezek: a nevelés, az állam és a vallás. Mindháromnak vannak törvényei, parancsai: tilt, vagy engedelmisséget követel - fegyellemmel -, s a fegyelmet a büntetéstől való félelemmel biztosítja. A fentiek az akaratra magára nem hatnak, mert erkölcsi tekintetben kötelesség csak úgy lesz, ha tilalmait és parancsait az értelem tanácsait számbavevő akarat magáévá teszi. A nevelés, az állam, a vallás nem helyettesítik az erkölcsi, az igazi akaratot, hanem csak segítik.

A **nevelés** - melynek lényege a jó szokások kialakítása - rossz szülők kezében „gonosz vezetéssé és szoktatássá válik”: míg az iskolában az értelem fejlesztése, az ismeretátadások tömkelege képezi az oroszlánrészt az igazi nevelés rovására (- Lám az igazi, hivatását gyakorló pedagógus nagyon fontosnak tartja az *oktatás mellett a nevelést is!* -), s a rendszeresen kidolgozott tankönyvekből is hiányzik az akarat fejlesztésének módja, ill. kialakítása. Az állam és az egyház magának akarja a babérokat - bálványimádásra és az uralkodó osztály kiszolgálására tanít -, s a nevelést a maguk szolgálatába állítják. A szerző szerint azonban ateista is lehet jóra való, becsületes ember, mivel „az igazi pozitív philosophia az akaratot állítja az erkölcsiség alapjának, a vallást pedig az akarat segédjének.” (36. old.) Mindezek ellenére három dolog volt áldott hatással a világ folyására:

- a nevelés, mely intézeteiben foglalkozott a gyermekekkel,

- az állam, mely megszüntette a bosszúállást és törvényes kereteket biztosított a büntetés végrehajtásának,
- a vallás, mely erényes cselekedetre buzdított, s visszatartotta az embereket a vétkek elkövetésétől.

Az akarat és segítő társai: az értelem és okosság hozzájárulnak az én győzelméhez a nem-én fölött, és ezáltal az igazi pozitív filozófiának határozott értelmet ad, mely filozófia a gondviselés nevét erre a tényre alapozza. A gondviselőt az emberiség hagyományosan Istennek nevezi. - A gondviselést a közvélemény előtt elhomályosítja a pesszimizmus szerencsétlen tana, mely Brassai szerint „agyrém”; őv a szélsőségektől, s osztja Arisztotelész intelmeit, mely szerint az optimizmus is az, bár ezt ő (Brassai) nem tartja „eszeveszett és elvete-medett gondolkodásmódnak”, mint Schopenhauer.-

Brassai a következőkben az Isten fogalmát, a lélek halhatatlanságát taglalja, szerinte: „az emberi lélek legmagasabb fokú tulajdonsága az akarat, az akarat pedig erő és az erőt, ha valamit, biztosan felvehetni jegyül az istenség fogalmába.” (43. old.) Lélek tehát van, és ami létezik, nem veszt el és nem is vész el, ugyanúgy, ahogy a létező anyag sem vész el, csak átalakul (mint a jég vízzé); így igaz a lélekvándorlás tana is. Brassai bízik abban, hogy az embernél nem áll meg a tökéletesedés folyamata, és hogy idővel az embert meghaladó élőlények is keletkezhetnek.

Filozófiai művében Brassai sok példát felsorol igazi pozitív filozófiájának alátámasztására; hivatkozik filozófusok, tudósok (Comte, Littré, Leibnitz, Kant, Helmholtz, Helvetius, Descartes stb.) tapasztalataira; van akikkel egyetért, van akivel vitatkozik. Munkájában fontos tényezőnek tartom, hogy mint filozófus és pedagógus nagy jelentőséget tulajdonít a nevelésnek az oktatás mellett, hiszen az ember érzékeny, s foglalkozni kell a lelkével is; a gyermeket jó úton kell vezetni a pozitív célok elérése érdekében, s ebben sokat segíthet az akarat fejlesztése.

Brassait sokan kortársai, tanítványai, tisztelői eredeti gondolkodónak tartották - természetesen bírálói is akadtak -, aki megalkotta saját filozófiai rendszerét, nem vetve el azonban mások eredetinek tartott gondolatait, melyeket kritikusan szemlélte és bírálta. Sokirányú műveltségének, nyelvtudásának köszönhetően a tudományok gazdag tárházából meríthetett, s felhasználhatta azt tudományos tevékenységében. Munkássága az utóbbi évtizedekben sajnálatos módon feledésbe merült, pedig pedagógiai tevékenysége, módszertana ma is figyelemreméltó lehetne.

Nem vagyok hivatott arra, hogy Brassait bíráljam, ezért csak néhány megjegyzést fűzök a címben feltüntetett munkájához: amikor elolvastam, úgy éreztem, hogy ez a műve nem lezárt (bár előzőleg sokat foglalkozott e témával, s több filozófiai munkája is megjelent); nyitva hagyta - bizonyos értelemben - a téma felvetését, hogy esetleg az utókor majd hebizonyítja vagy cáfolja állításait (lehet-e ezt a korának is tulajdonítani?!) Érdekes megállapításnak tartom azt, ahogy a kötelesség eszméjét tárgyalja, hogy ti. a kötelesség károsan hat az erkölcsiségre. Ezt ma már - úgy gondolom - egészen másképpen értékeljük! De mivel a kötelesség fogalmát nem fejtette ki részletesen - szerinte az önkéntesség a leglényegesebb erény -, talán félreérthető ez az értelmezés! ...

Külön kiemelném azt, hogy a vallásról (vallásokról) alkotott véleményében elítéli a bigottságot, mely tévútra vezeti az embert (Brassai vallásos nevelésben részesült; apja, anyai nagyapja unitárius lelkészek voltak); el tudja választani a tudományt a vallástól, - elismeri a tudományok fejlődését és fejlődésének fontosságát -, vagy összeköti ott, ahol szerinte kapcsolódnak egymáshoz filozófiai síkon.

Az idős tudós utolsó könyveként jelent meg a fent taglalt filozófiai műve, melyet az Akadémia adott ki 1896-ban.

Ismertetésemben helyenként szándékosan használtam Brassai szavait, érzékeltetve stílusát, szóhasználatát.

Úgy érzem, hogy legmértőbben az író hölcseleti szavaival fejezhetem be soraimat: „... hármely darab arany az egész világon létező arany mennyiségnek és egy pohár víz minden vizek összegének egy parányi része, úgy az emberi lélek is egy véghetetlen kicsiny, mindazonáltal azonos, különvált részecskéje. És ez a lélekmennyiség az Isten.” (39. old.)

Dr. REZI ELEK

BALÁZS FERENC TEOLÓGIÁJA

Balázs Ferenc életművét már nagyon sok oldalról megközelítették (író, költő, faluszervező, vidékfejlesztő stb.), de senki sem foglalkozott még érdemében - ha voltak is szórványos próbálkozások - az ő teológiai felfogásával.

A központi kérdésünk a témával kapcsolatban az, hogy beszélhetünk-e egyáltalán Balázs Ferenc teológiájáról? Nyomon követhető-e valamilyen szilárd teológiai koncepció az ő műveiben, tekintettel egyrészt az ő alkotói munkájának rövidre szabott éveire (kb. 10 év), másrészt arra a teljes embert igénybe vevő közéleti szolgálatra, melyet szívügyének tekintett súlyosbodó betegsége ellenére is?

Ő tiltakozna talán legjobban témánk ellen, mert ahogy megállapította, „az elméleteknek, világnézeteknek, akadémikus fejtegetéseknek semmiféle értékük nincs, ha az életet termékennyé, áldottá nem tudják tenni”.¹

Mindezek ellenére azért beszélhetünk az ő teológiájáról, mert napjaink unitárius teológiája is azt az állásfoglalást vállalja a teologizálással kapcsolatban, mely Balázs Ferenchez is közel állott. Véleménye szerint a teologizálás lényege nem a dogmák alkotását, fenntartását és igazolását, hanem „az élet áldottabbá tételét” jelenti. Az életet pedig a szeretet teszi teljessé, s az „életfolyamat” célja a „szeretet kiteljesedésének” előmozdítása.

Témánknak ilyenszerű megközelítését a „sokszori ellentmondások és megnemértések embere” - Balázs Ferenc - is elfogadná.

Előadásomban mellőzni szeretném azokat a sokszor értelmetlen vitákat, amelyek az „azonnali” reformisztikus hevülettől fűtött Balázs Ferenc és a „folyamatos” reformisztikus eszméktől áthatott teologizálásnak a „képviselői” kö-